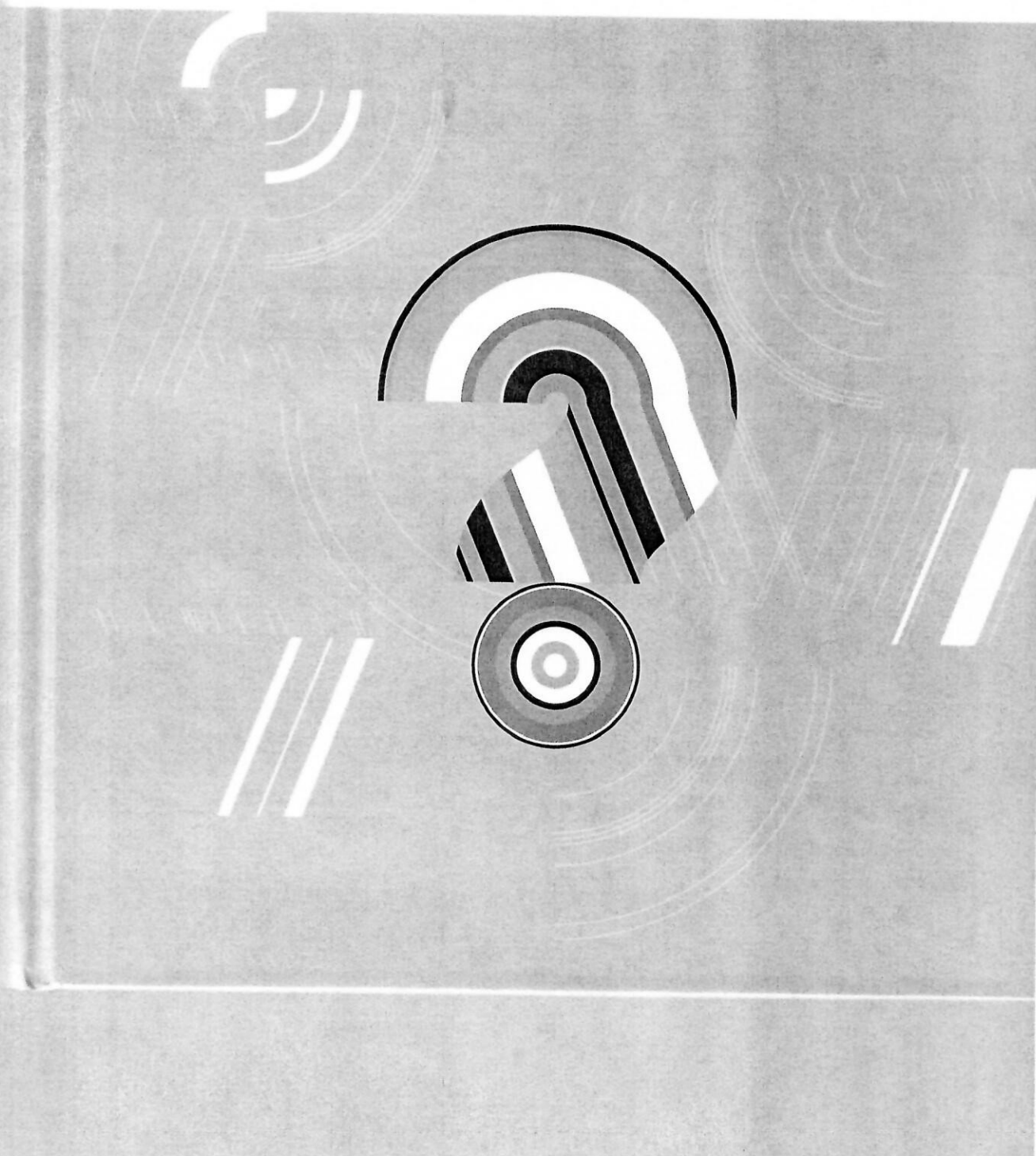

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV ĽUDOVÍTA ŠTÚRA SAV
Editorka **Jana Wachtarczyková**

Aktuálne otázky slovenského jazyka

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV ĽUDOVÍTA ŠTÚRA SAV

Editorka **Jana Wachtarczyková**

Aktuálne otázky slovenského jazyka

Zborník z konferencie Aktuálne otázky slovenského jazyka (4. – 5. 10. 2016 Bratislava)

SAP
SLOVAK ACADEMIC PRESS

BRATISLAVA 2017

Recenzenti
prof. PhDr. Miroslav Dudok
PhDr. Milan Majtán, DrSc.
doc. Mgr. Martin Ološtiak, PhD.

Citácia:
Wachtarczyková, J. (ed.): Aktuálne otázky slovenského jazyka. Zborník
z konferencie Aktuálne otázky slovenského jazyka (4. – 5. 10. 2016 Bratislava).
Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV a SAP – Slovak Academic Press
2017.

ISBN 978-80-89607-58-7

© Bánik, Tomáš
Gavurová, Miroslava
Glovňa, Juraj
Horváth, Miloš
Hrubaničová, Ingrid
Kmiťová, Jaroslava
Kralčák, Ľubomír
Molnár Satinská, Lucia
Ondrejovič, Slavomír
Patráš, Vladimír
Rácová, Anna
Ripka, Ivor
Slančová, Daniela
Valentová, Iveta
Wachtarczyková, Jana

Vydanie tejto publikácie podporila Vedecká grantová agentúra Ministerstva školstva Slovenskej republiky a Slovenskej akadémie vied v rámci riešenia projektu VEGA 2/0182/15 Jazyková norma a jej kodifikácia.

© Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied

ISBN 978-80-89607-58-7

Obsah

úvod

- 9 Jana WACHTARCZYKOVÁ
Recentiora sunt meliora! (?) Premenné a dominanty v aktuálnych otázkach slovenského jazyka

n ako norma

- 31 Ľubomír KRALČÁK
Aktuálna kultivovaná norma a dynamické tendencie v morfológii súčasnej slovenčiny
- 39 Daniela SLANČOVÁ
Normy v jazykovej komunikácii
- 50 Slavomír ONDREJOVIČ
Čo sa stane, ak kodifikácia podporí spornú „zákonitosť“?

a ako adaptácia

- 65 Anna RÁCOVÁ
O preberaní a adaptácii pojmov z orientálnych jazykov
- 79 Jaroslava KMIŤOVÁ
Adaptácia používateľov jazyka do úlohy na úlohu jazykových poradcov
- 90 Miroslava GAVUROVÁ
„Ponúkame voľné miesta: *content marketér* a *back office špecialista*“ alebo internacionalizmy v názvoch a inzercii pracovných pozícií

m ako mená

- 105 Ingrid HRUBANIČOVÁ
Spor o prepis historických uhorských priezvisk nemá opodstatnenie
- 145 Lucia MOLNÁR SATINSKÁ
Súčasný slovenský diskurz o prepise uhorských mien u používateľov
- 155 Juraj GLOVNÁ
Historické mená v súčasnej slovenčine
- 163 Iveta VALENTOVÁ
Rodné (krstné) mená a kodifikácia

g ako grafémy

- 185 Vladimír PATRÁŠ
Veľké písmená v koncepčných administratívno-právnych textoch (štandardy – anomálie – trendy)
- 196 Jana WACHTARCZYKOVÁ
K otázke písania poľských grafém v slovenčine
- 212 Ivor RIPKA
O niektorých problémoch prepisu grafém ruských proprií

s ako spájateľnosť

- 223 Miloš HORVÁTH
Vyčleňovacia funkcia čiarky – pravopisný alebo jazykovo-kultúrny problém?
- 231 Tomáš BÁNIK
Determinatívne spojenia s nesklonným atribútom typu *biznis téma*

VEĽKÉ PÍSMENÁ V ADMINISTRATÍVNO-PRÁVNÝCH TEXTOCH (ŠTANDARDY – ANOMÁLIE – TRENDY)

Vladimír Patráš

Katedra slovenského jazyka a komunikácie, Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela
Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica, e-mail: Vladimír.Patras@umb.sk

ako grafémy

Capital letters in administrative and legal texts (standards – anomalies – trends)

Abstract: The rules of writing capital letters are described in orthography handbooks and they take into account language development, orthographic principles and linguistic and cultural traditions of the language community. Capital letters as a result of social agreement are subject of current standardisation, they mirror the level of language development and communicative needs of the society. Together with the generally known and applied rules there appear to be certain difficulties in the communication spheres or situations traditionally not considered to be problematic. These spheres include administrative and legal texts consisting of standardised language, stylistic and socio-pragmatic characteristics and are often linked to a foreign language context, f. e. projects, agreements, statutes, instructions etc. Mostly at the turn of the century adaptations of the orthographic rules (fashionable and not always understandable) have spread in them. The aim of the paper is to provide sources and reasons of changes of capital letters writing in the specified communication sphere and to give suggestions for writing capital letters in the researched spheres.

Key words: codification, norm, orthography, orthography of capital letters, socioculturema, language usage, proper noun

VÝCHODISKÁ, CIELE A LIMITY ÚVAH

Veľké písmená ako vizuálno-graficky zreteľný prejav, semiologicky, pragmaticky a komunikačno-kultúrne pozoruhodný obraz konvencií žijú v každom období a jazykovom prostredí osobitým životom. Odrážajú úroveň rozvinutosti príslušného jazyka, odkrývajú mimojazykové vzťahy a súvislosti a poukazujú na sociokultúrne charakteristiky medziľudského dorozumievania v kolektívnom, skupinovom a individuálnom zmysle. Ako výsledok spoločenskej dohody podliehajú dobovým normám, dynamicky reagujú na kondíciu jazyka a s vymedzeným poslaním, viac či menej efektívne zabezpečujú praktické dorozumievacie potreby príslušného komunikujúceho spoločenstva.

Zásady písania veľkých písmen sú v kodifikačných publikáciách a praktických príručkách účelne spracúvané s oporou o vývin jazyka, predstavenie a vysvetlenie overených pravopisných princípov a o rešpektovanie jazykovo-kultúrnych tradícií príslušného jazykového spoločenstva. V používateľskej praxi vrátane školského vzdelávania však veľké písmená okrem počiatočného postavenia vo vete, popri poukazoch na čelo vlastného mena a v ustálených skratkách a značkách nezriedka vyvolávajú aj náročné rozpoloženia, (po)chybné výklady a sporné, či priam rozporné aplikácie. Deje sa tak aj vtedy, keď je druhová a propriálna zložka príslušného pomenovania vymedzená jednoznačne, chápaná priezračne a využívaná frekventovane a pohotovo. Praktická rozbíhavosť pri používaní veľkých písmen v texte utvára základné východisko štúdie.

Popri všeobecne známom, uznávanom a rutinovanom zapisovaní veľkých písmen sa vyskytujú nedorozumenia v komunikačných sférach a situáciách, v ktorých sa donedávna vyskytovali len vzácné, príp. sa v súčasnej komunikácii nepredpokladajú a neočakávajú. Máme na mysli administratívno-právne texty so vzťahom k odbornej komunikačnej sfére, spravidla s dokumentárnym predurčením, nápadne formalizovaným jazykovým inventárom, štylistickou príznakovosťou, vyhraneným sociopragmatickým predurčením a so zreteľnými poukazmi na cudzojazyčné a inokultúrne prostredia. V tejto tvarovo a kompozične ustálenej, vnútorne však pestro členenej skupine sa popri 1. heslových žánroch, predovšetkým formulároch a šablónach rozmanitého druhu a predurčenia, nachádzajú 2. koncepčné písomnosti (napr. vedecké programy, vyhlásenia, projekty atď.), 3. prevádzkové písomnosti (štatúty, smernice, rokovacie a hlasovacie poriadky a i.), 4. návodno-navigačné písomnosti (odporúčania, pokyny, príkazy, manuály, metodické a inštruktážne texty a pod.). Najmä po prelome storočí sa v administratívno-právnej komunikačnej sfére rozmohlo uzuálne, nezriedka však nejasné, príp. rozpačité prispôbovanie a uplatňovanie pravopisných zásad platných v slovenskom jazyku v okruhu veľkých písmen. [Manieristické zaobchádzanie s veľkými a malými písmenami *promiscue* známe predovšetkým z popkultúrnych prejavov, napr. z televízneho zábavného priemyslu a polygrafickej sféry 60. – 70. rokov 20. storočia a pribúdajúce pokusy o revitalizáciu tohto postupu v dnešných elektronických médiách ponechávame stranou.]

Tri reprezentatívne príklady s argumentačným predurčením sú predkladané ako pôvodné, neupravované ukážky. Veľké písmená sú v príznakovom postavení zvýraznené **boldom**, vynechané časti sú naznačené prostredníctvom hranatých zátvoriek s trojbodkami, variantné spracovanie názvov s veľkými písmenami a so štruktúrou združených pomenovaní je vo výňatkoch signalizované **bold-kurzívou**:

- A. Projektová dokumentácia Európskej únie prevzatá do slovenského prostredia (zo štylisticko-komunikačného hľadiska ide o súbeh podmienok a vlastností náučnej a administratívno-právnej komunikačnej sféry, 2016):

(v hlavičke textu sú lineárne radené emblémy operačného programu – výskumnej agentúry – rezortného ministerstva – Európskeho fondu regionálneho rozvoja)
[...]

Výskumná téma je predmetom pôsobenia Priemyselného Výskumno-Vývojového Centra Behaviorálneho výskumu v oblasti spoločensko-hospodárskeho uplatnenia IKT.

[...]

Efektívna spolupráca je východiskovou platforomou výskumu – Žiadateľ i Partner sa zhodli v téme výskumu – Detekcia behaviorálnych odchýlok v kybernetickom priestore – ktorá plní ciele ako Žiadateľa, t. j. zameranie na hospodárske ciele s dôrazom na konkurencieschopnosť na báze nových výskumných poznatkov potvrdených v experimentálnej praxi, tak aj Partnera, ktorému zvolená výskumná

téma vytvára priestor na nezávislý výskum s relevanciou na dostupné zdroje a na spoločenský a hospodársky priestor.

- B. Zmluvné podmienky na komerčný styk medzi bankou a klientmi
(komerčná + administratívno-právna komunikačná sféra, 2016):

Ak **Držiteľ hlavnej karty** napriek výzve nevyrovná Minimálnu splátku v stanovenej lehote, [...], a. s., je oprávnená:

- a) vypovedať Zmluvu,
 - b) požiadať o vrátenie hlavnej a dodatkovkej karty [...], a. s.,
 - c) neodoslať Výpis z Kartového účtu,
 - d) uspokojiť svoju pohľadávku z poskytnutého zabezpečenia (ak je aktuálne),
 - e) vymáhať pohľadávku súdnou cestou alebo mimosúdne,
- [...]

1. **Držiteľ hlavnej karty** je povinný vrátiť celú vyčerpanú čiastku z poskytnutého úveru a zaplatiť úrok a poplatky spojené s úverom vo výške stanovenej Cenníkom [...], a. s.
 2. **Držiteľ hlavnej karty** je oprávnený kedykoľvek počas trvania zmluvného vzťahu splatiť úver z kreditnej karty. Za takéto splatenie [...], a. s. neúčtuje žiadny poplatok.
 3. **Držiteľ Hlavnej karty** má právo na odstúpenie od Zmluvy v lehote 14 kalendárnych dní odo dňa jej uzatvorenia. Oznámenie o odstúpení od Zmluvy je **Držiteľ** hlavnej karty povinný zaslať [...], a. s. písomne alebo na trvanlivom médiu dostupnom [...], a. s., pričom lehota na odstúpenie sa považuje za dodržanú, ak oznámenie o odstúpení bolo zaslané najneskôr v 14. kalendárny deň odo uzavretia Zmluvy. Po odstúpení od Zmluvy je **Držiteľ** hlavnej karty povinný bezodkladne a najneskôr do 30 dní po odoslaní oznámenia o odstúpení od zmluvy [...], a. s. zaplatiť prípadnú čerpanú Istinu a prislúchajúci úrok z Istiny za obdobie od čerpania Úverového limitu až do splatenia Istiny.
- [...]

- C. Štatút vysokej školy
(riadiaca + administratívno-právna komunikačná sféra, 2008)

Článok 10

Správna rada univerzity

- (1) **Správna rada Katolíckej univerzity** (ďalej len **SR KU**) vzhľadom na konfesijný charakter univerzity podporuje väzbu univerzity a spoločnosti, ako aj špecifickú väzbu na zriaďovateľa.
- [...]
- (2) **Správna rada** (ďalej **SR**) **KU** má štrnásť členov. Členov SR KU vymenúva a odvoláva minister. Šesť členov SR KU navrhuje na vymenovanie rektor

KU so súhlasom akademického senátu univerzity.

[...]

- (3) K návrhom rektora a senátu na menovanie členov *správnej rady* je potrebné vyjadrenie veľkého kancelára ako zástupcu zriaďovateľa.
- (4) [...]
- (5) Zasadnutia *správnej rady univerzity* zvoláva jej predseda, a to najmenej dvakrát ročne. Zasadnutia *správnej rady* sú verejné.

Článok 11

Pôsobnosť správnej rady

- (1) *Správna rada univerzity* dáva písomný súhlas k návrhom rektora na právne úkony, ktorými chce univerzita:
[...]
- (2) *Správna rada univerzity* sa vyjadruje najmä:
[...]
- (6) Členovia *Správnej rady univerzity* majú právo navrhovať kandidátov do volieb kandidáta na rektora.
[...]
- (8) Činnosť členov *Správnej rady univerzity* je úkonom vo všeobecnom záujme,
[...]

Vzorky poukazujú na niekoľko jazykových a mimojazykových skutočností. Už na prvý pohľad vidno, že pod vplyvom prieniku cudzích jazykov do všetkých oblastí spoločenského života a praxe sa niektoré inojazykové prvky, prostriedky a postupy „tlačia“ aj do textov využívaných v slovenskom sociokultúrnom a jazykovom prostredí. Platí to zvlášť vtedy, ak je na cudzojazyčné prostredie napojená aj tá-ktorá komunikačná sféra. Cudzie jazyky, ktoré vo svojom pravopisnom prostredí štandardne uplatňujú veľké písmená (napr. nemčina) alebo v nadpisoch a názvoch každé plnovýznamové slovo zaznamenávajú s veľkým začiatočným písmenom (napr. angličtina), okrem iného podnecujú aplikačnú rozkolísanosť v oblasti veľkých písmen v ukážkach.

Cieľom príspevku je preto popri zdrojoch a príčinách dnešného rozbiehavého, rozpačitého, občas priam sporného nadužívania veľkých písmen v administratívno-právnych textoch predostrieť aj návrhy na konvergujúce zaobchádzanie s veľkými písmenami v uvedenej vcelku rigorózne ponímanej komunikačnej sfére, a to z hľadiska pravopisu veľkých písmen s jeho výhodami a obmedzeniami v písomnej komunikácii.

Veľkým písmenám v slovenčine sa v *Pravidlách slovenského pravopisu* (PSP; 2013) podrobne venuje VI. kapitola *Písanie veľkých písmen*. Problematika vrátane sústavy prototypových príkladov je rozpracovaná na trinástich stranách kodifikačnej príručky. Napriek uvedeným príkladom a súvisiacej argumentácii sa v školskom

vzdelávaní a najmä v súčasnej dorozumievacej praxi stretávame s neustáleným až nevhodným písaním veľkých písmen v niektorých typoch a skupinách pomenovaní.

S ohľadom na tému a zameranie príspevku sústreďujeme pozornosť na tieto časti PSP: 1. *Veľké písmená na začiatku vlastných mien a vnútri viacslovných vlastných mien*; v podkapitole 1.1 pritom vyberáme prístavenia pri dvojici úplné verzus kratšie podoby (viacslovných) vlastných mien; v podkapitole 1.3 si všímame písanie jednotlivých druhov vlastných mien.

Už v tejto súvislosti poznamenávame, že text VI. kapitoly je výdatne poprestýkaný 34 rozsiahlymi poznámkami, ktoré poukazujú na rozmanité chápanie a interpretácie viacerých, najmä hraničných prípadov. Práve množstvo poznámok – vlastne výnimiek z reglementovaných zásad – podľa nášho náhľadu môže byť jednou z príčin, ktoré vyvolávajú variantné uplatňovanie samotných pravopisných pravidiel v písanej/tlačenej komunikácii, a to aj v oblasti vyznačujúcej sa vysokou mierou záväznosti a jednoznačnosti (administratívno-právna komunikačná sféra).

Na križovatke doterajších zistení, poznámok a konštatácií sa vynára zásadná dvojotázka. 1. Môžu a vládu PSP úspešne a pohotovo plniť svoje komplexné kodifikačné poslanie ako v časoch svojho koncepčného zrodu v polovicike 80. rokov (t. j. po viac než troch desaťročiach) aj v dnešnom nezriedka „vyzývavo uvoľnenom“ spôsobe dorozumievania a v inter- a multijazykovej situácii? 2. Majú PSP na účinné pokrývanie súčasných poznávaco-vzdelávacích, profylaktických, regulatívnych, odporúčajúcich a i. potrieb náležité odborné poverenie, spoločenské oprávnenie a zodpovedajúce metodické nástroje?

Aby sme sa dopracovali aspoň k prijateľnej odpovedi na oba podnety, ale i k racionálnemu, profesionálne i ľudsky vyhovujúcemu postoju k veľkým písmenám, podnikneme exkurz do prípravného obdobia terajších PSP; následne vymedzíme pracovný priestor na aktivizovanie veľkých písmen, poukážeme na niektoré citlivé body pri aplikovaní veľkých písmen v písomnom styku, a tak dospejeme k odpovediam vrátane návrhov a zovšeobecnení.

V *Predhovore k 1. vydaniu Pravidiel slovenského pravopisu* (s. 6 – 8) nachádzame potrebné – dodajme: nadčasové – argumentačné polia na zaujatie postoja k téme príspevku a na zodpovedanie dvojotázky. Odsek 1.1 v predhovore zdôrazňuje poslanie PSP v nadväznosti na stav jazyka a nové spoločenské potreby vrátane vzťahu medzi vývinovým a súčasným poňatím jazykových (aj pravopisných) noriem. Dôležitá je teda optimálna spoločenská dohoda, schopná aktivizovať jazykovo-komunikačný pôdorys na odôvodnené postoje k pravopisu vrátane sprístupňovania, vykladania a zjednodušovania príslušných pravidiel. V odsekoch 2.1 a 3 sa na rozhraní tradícií a modernosti zdôrazňuje dodržiavanie overených princípov slovenskej pravopisnej sústavy, najmä fonematického princípu; PSP tak poskytujú obraz o úrovni poznania a o riešení osobitostí slovenskej pravopisnej sústavy. Odsek 3.1 je z hľadiska skúmanej problematiky podnetným a praktickým poukazom na rešpektovanie „neuralgických miest“ v každej pravopisnej sústave vrátane vyvažovania krajností: „Pravopisná komisia sa pri kodifikovaní pravopisnej sústavy usilovala vyhnúť extrémnym posto-

Vladimír Patrás jom, t. j. z jednej strany pridržovať sa len tradičnosti pravopisnej sústavy, ktorá je vo všetkých rozvinutých jazykoch veľmi silná, a z druhej strany pravopisnú tradíciu obchádzať a porušovať jej kontinuitu. Komisia si kladla za cieľ racionalizovať slovenskú pravopisnú sústavu v tých bodoch, kde sa to so zreteľom na vývin jazyka a na nové potreby spoločenského života ukázalo odôvodnené a s ohľadom na súčasné kultúrno-spoločenské potreby a na nevyhnutnosť rešpektovať princíp kontinuity aj možné.“ V citovanom odseku teda spočíva aj moderný parameter – predpoklad a zároveň požiadavka – uvedomovanej, spoločensky tolerovanej dynamiky, ktorý umožňuje zaujímať k pravopisným okolnostiam a osobitostiam postoje *ad hoc*. Samozrejme, príležitostné riešenie môže nastúpiť len vtedy, keď je v hre oprávnený a čitateľný a predovšetkým produktívny komunikačný zámer. Ako sme už niekoľkokrát naznačili, v prípade pravopisu veľkých písmen je to vcelku časté rozpoloženie aj v administratívno-právnej komunikačnej sfére.

1. VYMEDZENIE AKČNÉHO RÁDIA VEĽKÝCH PÍSMEN

Administratívno-právna komunikačná sféra trvalo a osvedčene ťaží z jazykovo-komunikačných charakteristík, ktoré sa binárne viažu na písomnú, resp. tlačенú (v multimodálnej dobe akiste priezračnejšie: opticko-vizuálnu) formu dorozumievania. Charakteristiky najprv definične vymedzme na dvoch rovinách a následne, syntetizujúco predstavme areál, v ktorom konkurenčne dochádza k harmónii i napätiam medzi veľkými a malými písmenami.

1.1. Pri *sociopragmatickom videní* ponímame administratívno-právnu komunikačnú sféru ako plastickú, dvojpolovú sociokomunikačnú platformu. *Pragmakomunikačné konštanty* („podstatu“, invariant) písomnej dokumentácie podmieňuje ustálený, osvedčený a praktický jazykovo-komunikačný depozitár, odrážajúci dejinnú skúsenosť ľudstva vrátane plnenia sociokultúrneho posolania. *Pragmakomunikačné premenné* („jav“, variant) sa jemne bránia kánonizovaným pravopisným zásadám. K premenným je namieste pričleniť aj nie ojedinelý poznatok o používateľskej náročnosti PSP. Na póle „podstaty“ sa aktivizujú prieniky na osi úzus – norma – kodifikácia a na póle „javu“ zasa podmienky na uplatňovanie, interpretácie a na variačné sklony veľkých písmen. Vyvažovanie uvedených pólov administratívno-právnej komunikačnej sféry sa týka jednak teoretických stránok, jednak praktických konzekvencií pri uplatňovaní pravopisu veľkých písmen.

1.2. Pri *štýlovo-komunikačnom videní* nie je potrebné na výsadné miesto klásť nespochybniteľné textotvorné vlastnosti (vizuálnosť, statickosť, spisovnosť a i.). Výhodnejšie je poznať aktívne (jazykovo-štylistické a sociopragmatické) operátory koncepčných administratívno-právnych textov v ich usporiadanosti a súčinnosti. Schopnému, kompetentnému autorovi, ktorý sa v administratívno-právnom texte vysporadúva s veľkými písmenami, sú poruke operátory zoskupené v štruktúrovanej matici. Prítom nie je dôležitá ich hierarchickosť, ale akcieschopnosť vrátane napätí a podmienenosť naznačená funktormi. V matici nachádzame operátory s významo-

vými (konštrukčnými, hĺbkovými) ambíciami (**bold**) a s výrazovým (povrchovým) uplatnením, účinkami (*kurzíva*):

- a) **oficiálnosť** → **záväznosť** → *odborná/legislatívna konzekventnosť*,
- b) **pripravenosť** → **ustálenosť** ← *všeobecná uplatniteľnosť* ↔ *výnimočnosť*,
- c) *terminologická nasýtenosť* → **presnosť** ← *jednoznačnosť*,
- d) **medzinárodnosť** → *intertextovosť* ← *multijazykovosť*.

Hĺbkové operátory si vyžadujú rešpektovať normatívno-kodifikačnú platformu textu a podporujú príklon k požadovanej štandardizácii. Povrchové operátory poskytujú autorovi istú mieru individuálnej slobody, povoľujúcu opatrne vstupovať na pole anomálií a tvarovať uzuálne charakteristiky administratívno-právneho textu napr. podľa stavu v cudzích jazykoch, podľa firemných direktív a pod. V účelovom pohybe medzi štandardizáciou a anomáliami v administratívno-právnej komunikačnej sfére sa prejavujú aktuálne trendy (aj) pri používaní veľkých písmen, isteže, s výhodami a protirečeniami tohto oscilovania.

Na rozhraní 2.1 sociopragmatického a 2.2 štýlovo-komunikačného videnia a s poznaním úloh hĺbkových a povrchových operátorov vo svetle novších (Slančová, 1996; Findra, 2004, 2013) a čiastočne aj najnovších štylistík, ktoré zdôrazňujú kľúčovú rolu komunikačnej sféry (Hoffmannová a kol., 2016), sa črtá aj metodologicky pevný a zároveň praktický tranzitný kanál na zvládnutie pravopisu veľkých písmen v administratívno-právnej komunikačnej sfére. Povedané kratšie: ak si je autor (pôvodca, emitent, pisateľ) textu istý v modelových požiadavkách a vlastnostiach a uvedomuje si aj limitované odchýlky v hĺbkovej a povrchovej rovine textu, tak potom ovláda tajomstvo žánru a odborne, eticky a ľudsky úspešne, tvorivo zvláda písomnosti svojho druhu a predurčenia.

2. „NEURALGICKÉ MIESTO“ – ZDROJ VARIÁCIÍ?

Ako nasvedčujú textové ukážky A – C vo východiskovej časti štúdie, v odbornej a administratívno-právnej komunikačnej sfére sa ako časté „neuralgické miesto“ prejavuje nadužívanie veľkých písmen. Z jazykového hľadiska ide o zvýšenú mieru propriálizácie. Súbežný citlivý bod vytvára aj rozpačité nasadzovanie veľkých písmen do (jedného) textu a podnecovanie faktickej synonymie; o jej neproduktívnej prítomnosti svedčí ukážka C. Supletívnosť – akýsi „výnimočný spôsob“ zápisu – pritom pripúšťajú aj PSP: „Popri úplných podobách vlastných mien existujú pri **niektorých vlastných menách** aj ich kratšie podoby. Vznikajú najčastejšie vynechávaním istých slov a osamostatnením ostávajúcích slov alebo spojení slov. Osamostatňuje sa:

[...]

4. v **istých ustálených a nepočetných prípadoch** určené podstatné meno, ktoré je vnútri alebo na konci názvu, napr.: *Slovenská akadémia vied – Akadémia, Bratislavský hrad – Hrad*, [...]“ (PSP, 2013, VI. časť, podkapit. 1., pozn. po ods. 4; **bold** V. P.)

Typologicky podobné prípady sa vyskytujú v časti 1.2, 5. odsek (cudzie názvy), 1.3.1 (osoby), 1.3.2 (objekty) a inde. Jedinečnosť príkladu evokuje možnosti na in-

dividuálne interpretácie a uplatnenia v zhodných, resp. príbuzných kontextoch. Nie vždy však takáto zástupnosť modelovo funguje. Napr. analogicky nahradiť združené pomenovanie *Mestský hrad* v Banskej Bystrici pomenovaním *Hrad* je sémanticky, pragmaticky a spoločensky nemožné.

Ako ďalšie „neuralgické miesto“ sa z prakticko-používateľského hľadiska preukazuje obídienie problematiky písania veľkých písmen v administratívno-technickej norme (STN 01 6910 *Pravidlá písania a úpravy písomností. Výklad normy*, 2010). Osobitným spôsobom sa veľké písmená uplatňujú aj v jazyku a štýle cirkevnej komunikácie^[1]. O neštandardnom aplikovaní veľkých písmen v komerčnej nadnárodnej komunikačnej sfére a v dokumentácii Európskej únie je reč v našich pristaveniach a úvahách; pozri ukážky A a B. Postupy mimo záberu PSP s častým uplatňovaním prakticistických uzuálnych kritérií nachádzame vo vedeckej komunikačnej sfére, v prekladovej produkcii, knižničných a bibliografických službách, pri redakčných a korektorských prácach, apretátorskej činnosti a apretačnom umení atď. (K špeciálnym spôsobom úpravy veľkých písmen v historických prekladových textoch v odbornej komunikačnej sfére pozri napr. Patrás, 2006.)

Kde teda možno hľadať širšie zdroje i nachádzať mimojazykové príčiny teoretických nejasností a prakticko-aplikačných ťažkostí pri interpretovaní a zapisovaní veľkých písmen (aj) v administratívno-právnej komunikačnej sfére? Môže ísť o

- a) nekritické, najmä mechanické preberanie veľkých písmen z iných jazykov a kultúr nezriedka spojené s oslabenou kritickosťou a používateľskou pohodlnosťou;
- b) nadsadzované úsilie o presnosť a jednoznačnosť predovšetkým vo vzťahu k východiskovému textu (obvykle po jeho preklade do slovenčiny) a k príslušnému sociokomunikačnému prostrediu;
- c) grafické návestidlo ako upozornenie na subjekt, príp. objekt pozornosti;
- d) prejav cielenej hry, ale i pohrávania sa s obsahom, účastníkmi komunikácie až po hranice manieri;
- e) signál obáv z významového či pravopisného omylu, resp. z následnej sociálnej sankcie;
- f) výskyt komunikačných normatífov *sui generis*, napr. o „diktát“ medzinárodného obchodného partnera na úpravu písomností, alebo
- g) ďalšie okolnosti.

V súvislosti so zámermi a cieľmi štúdie a vo väzbe na dvojotázku sformulovanú v 1. časti sa črtajú ďalšie dva súbežné dopyty. Nadväzujú na doterajšie úvahy a zároveň utvárajú predpolie na záverečné úvahy a návrhy, ako kompetentne – všeobecne a špecificky úspešne, spoločensky a individuálne prípustne – pristupovať k zapisovaniu veľkých písmen v odbornej a administratívno-právnej komunikačnej sfére. Sformulujme dopyty a zaujmime k nim postoj:

2.1. Má pôvodca textu prijateľné oprávnenia a súbežne, resp. následne i reálne možnosti na pravopisné obmeny veľkých písmen *ad hoc* bez rizika komunikačnej neúspešnosti?

Pri kladnej odpovedi vyzdvihujeme komunikačnú kompetenciu autora (spracovateľa) textu uplatňujúceho veľké písmená. Súbežne však pripomíname potrebu uvádzať presvedčivé argumenty na potvrdenie variantného písania veľkých písmen a zvažovať konkrétne príklady.

2.2. Možno pri kodifikácii veľkých písmen naďalej uvažovať len o výhradnosti dvojice parametrov správnosť (spisovnosť) – nesprávnosť (nespisovnosť)? Pri zápornej odpovedi musíme mať poruke pohotovité návrhy na presvedčivé, v každom prípade na prijateľné riešenie príslušného „neuralgického miesta“.

3. NÁVRHY, ZOVŠEOBECNENIA A ZÁVERY

Spojovacou líniou našich úvah sa stávajú používateľské – odborné, osobn(ostn)é, etické a praktické – postoje k miere záväznosti pravopisného etalónu (PSP) a vo vzťahu k písaniu *pars pro toto* veľkých písmen v odbornej a administratívno-právnej komunikačnej sfére. Pri zovšeobecneniach a návrhoch na sociokultúrne a komunikačne priechodné prístupy k ú/nosnosti PSP sa ako podnetné ukazujú nasledujúce poznámky:

3.1. Základ presvedčivého, profesionálneho uplatňovania PSP v kontrastoch medzi štandardmi, anomáliami a trendmi spočíva vo viacrozmerom rešpektovaní a súčinnom uplatňovaní kodifikačných zásad. Z množstva prístupných náhľadov a definícií kodifikácie (komplexne pozri Daneš, 1979; Dolník, 2010, zvlášť III., V. a VI. kapitola) vytvoríme kvintesenciu tohto nosného pojmu. Kodifikáciu parametrizuje a) vedecké poznanie a potvrdzovanie aktuálnych noriem spisovného dorozumievania zaznamenané v relevantných príručkách, prijímané komunikantmi vo vymedzenom období ako záväzné, a jednak b) možnosti na zmeny podľa stavu a oprávnenosti požiadaviek v komunikačnej praxi. Bokom pritom neostáva ani zdôrazňovanie jazyka ako sociálnej inštitúcie (k tomu viac Dolník, 2010, s. 162). Takéto vymedzenie podporuje synchronnú stabilitu kodifikácie; neoslabuje ju však ani ustáľovaním anomálií v normatívnom priestore, samozrejme, po absolvovaní patričnej „skúšobnej doby“ v (písomnom) dorozumievaní.

3.2. Trend zodpovedného používania veľkých písmen v administratívno-právnej komunikačnej sfére (v písaných, resp. tlačených textoch) možno účinne posilniť významovým podložením zapisovaného pomenovania. Ako metodicky schodná cesta sa preukazuje rastúca kolokvializácia (zhovorňovanie) verejného diskurzu, ktorý favorizovaním apelatív „tlačí“ na úbytok veľkých písmen v písomnej komunikácii.

3.3. V odbornej a administratívno-právnej komunikačnej sfére, v ktorej sledujeme využívanie veľkých písmen, za prínosnú považujeme podporu najprv všeobecného (invariantného), až následne špecifického (variačného) parametra zobrazovanej skutočnosti, na ktorú sa viažu veľké písmená. Na uplatňovanie tohto metodicko-praktického prístupu a na dosahovanie želaného výsledku sa ako vhodné ukazujú nasledujúce postupy s platnosťou odporúčaní:

- a) vyberať a nasadzovať do rozhodovacieho procesu pri aplikovaní veľkých písmen poznatky o komunikačnej sfére a reálnej úlohe či poslaní viacslovného pomenovania v príslušnej komunikačnej sfére;
- b) znižovať početnosť poznámok (výnimiek) o písaní veľkých písmen v kodifikačnej príručke na strohé minimum, a tak zjednotňovať a ekonomizovať používateľskú prax;
- c) uvádzať v PSP jednoznačné a presvedčivé príklady;
- d) zdôrazňovať sémantiku a pragmatiku toho-ktorého pomenovania vrátane rozhodujúcej úlohy komunikačného kontextu pri zvažovaní veľkého, resp. malého písmena;
- e) napomáhať modelovej povahe textu hľadaním ďalších funkčných možností, a to aj varírovaním v normách či limitovaným odklonom od nich (k odporúčeniu e) pozri Patráš, 2006).

Zvažovaním významovo-komunikačného potenciálu veľkých písmen z podnetov z okruhu 4.3 a) – e) sa uprednostňujú odporúčania o stupni záväznosti (ne/adekvátnosti) v tom-ktorom textovom type, ponúkajú sa hodnotenia na osi správnosť (oprávnenosť, primeranosť, vhodnosť a pod.) – nesprávnosť (neoprávnenosť, neprimeranosť, nevhodnosť a pod.) a posilňujú sa individualizujúce postupy v problematických prípadoch. Autor (písať) má teda prostredníctvom variantnej voľby reálnu možnosť vyjadriť v zápise veľkého/malého písmena aj svoj (individuálny, resp. kolektívny) postoj ku komunikátu. (Na zmienenú možnosť najnovšie poukazuje J. Vojtová (2017, s. 38 – 39) v recenzii na publikáciu I. Svobodovej a kol. *Písanie veľkých písmen v češtině* z roku 2015.)

Dodajme, že zaobchádzanie s veľkými a malými písmenami predstavenou optikou vnáša aj do odbornej a administratívno-právnej komunikačnej sféry sociokultúrne videnie, rešpektuje hodnotové a hodnototvorné charakteristiky uplatňované ako synergická reflexia pojmov „sociálne bytie jazyka“, „jazyk ako produkt hodnototvornej činnosti“, „pragmatická recepcia jazyka“ a „hodnotiaci štandard“ (k uvedenej teminologickej sústave viac Dolník, 2010, s. 174 – 190). Tak sa podporuje jeden zo všeobecných vektorov v ľudskom dorozumievaní – humanistická podsta komunikačných interakcií. Veľké písmená v takomto poňatí sa môžu uplatňovať úspešne a s neobvyklou výpovednou silou najmä vtedy, ak v sústave pravopisných zásad a pravidiel pružne, oprávnene a presvedčivo posunú akčný priestor veľkých písmen od nemennej premennej (statického invariantu) k menlivej premennej, t. j. k dynamickej sociokultúre. Takéto vytváranie miesta a úloh veľkých písmen v dorozumievaní účinne podporuje práve dobré poznanie žánru a príslušnej komunikačnej sféry.

Namiesto koncovkej bodky: v tejto súvislosti ani nie je potrebné zdôrazňovať kladné odpovede na dvojotázku z úvodnej časti príspevku. Poznámky, odporúčania a námety v štúdiu sa netaja ambíciami prispieť k úprave ďalších vydaní PSP prinajmenšom v okruhu písania veľkých písmen.

Literatúra

- DANEŠ, F.: Postoje a hodnotící kritéria při kodifikaci. In: Aktuální otázky jazykové kultury v socialistické společnosti. Red. J. Chloupek. Praha: Academia 1979, s. 79 – 91.
- DOLNÍK, J.: Teória spisovného jazyka so zreteľom na spisovnú slovenčinu. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2010.
- FINDRA, J.: Štylistika slovenčiny. Martin: Osveta 2004.
- FINDRA, J.: Štylistika súčasnej slovenčiny. Martin: Osveta 2013.
- HOFFMANNOVÁ, J. a kol.: Stylistika mluvené a psané češtiny. Praha: Academia 2016.
- PATRÁŠ, V.: „Odležané texty“ na križovatke noriem. (Cez priezor Jurkovičovej banskobystrickej epopeje.) In: Analytické sondy do textu 2. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie dňa 19. 4. 2005 v Banskej Bystrici. Ved. red. I. Sedlák. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela – Filologická fakulta 2006, s. 15 – 26.
- SLANČOVÁ, D.: Praktická štylistika. 2. vyd. Prešov: Slovacontact 1996.
- VOJTOVÁ, J.: Obsáhlá publikace o psaní velkých písmen. Ivana Svobodová a kolektiv: Psaní velkých písmen v češtině. Praha: Academia, 2015. Naše řeč, 100, 2017, č. 1, s. 37 – 40.

Internetové odkazy

- [1] GRAUBNER, J.: Pravopis náboženských pojmů. Dostupné na: <http://www.teologicketexty.cz/casopis/2000-5/Pravopis-nabozenskych-pojmu.html> (Cit. 2016-09-17)

Pramene

- Detekcia behaviorálnych odchýlok. Behavioral Deviations Detection. Opis projektu. Bratislava: Priemyselné Výskumno-Vývojové Centrum Behaviorálneho výskumu 2016, s. 3.
- Obchodné podmienky na uzatváranie zmlúv. Bratislava: VÚB, a. s., 2016, s. 1.
- Pravidlá slovenského pravopisu. Red. M. Považaj. 4., nezmenené vydanie. Bratislava: Veda 2013.
- STN 01 6910 Pravidlá písania a úpravy písomností. Výklad normy. [S. l.] 2010.
- Štatút Katolíckej univerzity v Ružomberku. Čl. 10 Správna rada univerzity, čl. 11 Pôsobnosť správnej rady. Ružomberok: Katolícka univerzita, 2008.

Essentia linguistica

Aktuálne otázky slovenského jazyka

Editorka Jana Wachtarczyková

Návrh obálky a grafika: Mgr. Martina Cebecauerová, PhD.
Počítačové spracovanie materiálov a príprava tlačových
podkladov: Mgr. Vladimír Radík
Prvé vydanie. Tlač: SAP – Slovak Academic Press 2017.

ISBN 978-80-89607-58-7

K aktuálnym otázkam slovenského jazyka sa v publikácii vyjadruje pätnásť našich renomovaných jazykovedcov staršej, strednej i mladšej generácie. Generačný aspekt, popri koncepčnom, v tomto prípade poteší, pretože potvrdzuje, že všetkým záleží na tom, aby sa jazyk nielen náležite reguloval, ale aj náležite používal. To je akousi červenou niťou všetkých príspevkov. Mnohé z nich poukazujú na napätie medzi jazykovou kodifikáciou (v niektorých čiastkových prípadoch vari unáhlenou) a jazykovou legislatívou na jednej strane a najnovším trendom pri kultivovanom používaní jazyka na druhej strane. Autori štúdií v tomto zborníku presne vystihujú jazykový pocit chvíle a odkazujú, že čiastkové rekodifikačné zásahy do modernej slovenčiny sú nielen potrebné, ale aj možné. Preto sa nazdávam, že obsah zborníka Aktuálne otázky slovenského jazyka má vysokú výpovednú hodnotu pre jazykovedcov, študentov slovistiky i bežných používateľov modernej slovenčiny.

prof. PhDr. Miroslav Dudok, DrSc.

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV ĽUDOVÍTA ŠTÚRA SAV
2017

ISBN 978-80-89607-58-7

